

Omagiu lui Giovanni Sartori

Lencan Stoica, Gheorghe

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Lencan Stoica, G. (2017). Omagiu lui Giovanni Sartori. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 17(2), 379-385. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55900-5>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0>

Omagiu lui Giovanni Sartori (n. 1924 – m. 2017)

GHEORGHE LENCAN STOICA

Giovanni Sartori a fost unul dintre cei mai reputați specialiști în științe politice din lumea contemporană. S-a născut în 1924, la Lucca, oraș toscan devenit celebru în timpul Renașterii grație producției și comerțului cu mătase, dar și inovațiilor tehnologice (primele mașini de țesut) care prefigurau revoluția industrială ce urma să aiba loc câteva secole mai târziu. Tânărul Sartori a plecat la Florența, unde la doar 19 ani s-a găsit prins în capcana unei Italii sfâșiate între regimul fascism refugiat în Republica de la Salò, și grupurile de partizani în plină recucerire a peninsulei, o Italie în care opțiunile politice au consecințe ireversibile: refugiat în același oraș, Giovanni Gentile este asasinat în 1944 de un grup de partizani din cauza susținerii pe care o manifestase pentru Republica socială. Sartori rămâne așadar ascuns mai mult de un an, până la eliberarea Italiei. Mi-a împărtășit experiența abia în 2010, când l-am întâlnit ultima oară: „Închis într-o cameră, ce putea să facă un tânăr, decât să citească, să-i studieze pe Hegel și pe Croce, timp de peste un an de zile, până la a-i cunoaște în toată profunzimea lor”.

După eliberare, în 1946, s-a înscris la Facultatea de Filosofie din Florența, unde a studiat sub îndrumarea lui Eugenio Garin. După absolvire, a predat filosofia în cadrul aceleiași Universități. Din 1955, a asumat catedra de științe politice în aceeași universitate florentină unde disciplina avea deja o tradiție de 80 de ani.

„Puțini știu, dar la origini am fost filosof, pentru că mi-am început cariera academică predând vreme de șase ani Istoria filosofiei moderne. Croce a fost filosoful care a marcat cultura și chiar istoria italiană din prima jumătate a secolului trecut. Nu trebuie să o uităm dacă dorim să înțelegem trecutul recent din perspectiva forței ideilor.”¹

Într-adevăr, Sartori i-a consacrat lui Croce primele sale scrieri filosofice. Zăbovirea „obligată” prin școala filosofică a lui Croce, prin filosofie în genere, i-a oferit lui Sartori un arsenal teoretic necesar pentru a putea oferi soluții adecvate la problemele concrete și complexe ale lumii de azi, la înțelegerea democrației, așa cum a făcut-o în celebra sa *Teorie a democrației* (*The Theory of Democracy Revisited*, Chatham House, 1987). Originalitatea

¹ Giovanni Sartori, *Studi crociani*, vol. 1, Il Mulino, Bologna, 1997, p. 11.

demersului sartorian în raport cu numeroasele lucrări despre democrație scrise de autori de mare renume, precum Dahl, constă în întâietatea acordată dimensiunii teoretice și conceptuale, ce apare ca o constantă în abordările sale. Foarte sensibil la problemele limbajului și la conexiunile acestuia cu gândirea, Giovanni Sartori și-a elaborat teoria plecând de la o critică a acelor tendințe intelectuale ce au blocat procesul de elaborare a unei teorii unificate a democrației.

Este nevoie de o asemenea teorie, întrucât realitatea „politică” a cunoscut transformări profunde în doar jumătate de secol. Clarificarea teoretică a conceptului de democrație realizată de către Sartori pleacă de la numeroasele contribuții aduse în domeniu de politologi ca Dahl sau Lijphart. Potrivit lui Sartori, democrația este atât un regim politic, cât și un ansamblu de valori. Prin urmare, pentru a înțelege și a defini conceptul, trebuie să adoptăm o postură simultan realistă și idealistă. Valorile și idealurile dau sens instituțiilor și procedurilor, contribuind la orientarea procesului de guvernare și a comportamentelor politice în genere.

Timp de peste 50 de ani, Giovanni Sartori și-a adus contribuția la perfecționarea și înțelegerea democrației în lumea noastră modernă. Astfel, democrația înseamnă pentru Sartori o „guvernare” ce privește spre idealuri, dar și o acțiune politică ce se hrănește din valori. La fel ca în epoca antică, democrația cere dezbateră publică și coerența dintre fapte și valori, spunea Giovanni Sartori. Dintre multiplele caracterizări ale democrației, „perspectiva noastră actuală aduce în prim-plan faptul că democrația este guvernarea întemeiată pe dezbateră”. Dacă această caracterizare este extinsă, ea sugerează faptul că, pe măsură ce democrațiile se dezvoltă, tot mai mulți oameni discută tot mai mult. Este un lucru bun, cu excepția faptului că pe măsură ce discuțiile sporesc, dezbaterile de substanță intră de fapt, în declin. Rezultatul nu este surprinzător. Oricare ar fi motivele, concluzia rămâne aceea că, pe măsură ce simțim „nevoia de discuție”, devine la fel de imperativ să discutăm și modul în care se cuvine să discutăm.

„Se dovedește, astfel, că lucrarea *Teoria democrației reinterpretată* este, înainte de orice, o încercare de lămurire, cu scopul de a înlătura dezordinea sau neclaritatea în dezbateră. Acesta este, incidental, modul în care înțeleg eu ‚teoria’. Orice altceva ar însemna această noțiune, nu există nicio teorie demnă de acest nume fără o bună argumentare, iar argumentele bune rezultă, la rândul lor, din modalități corecte logic de discuție.”²

În consecință, Sartori explică constant valoarea teoriei, a ideilor, a explicațiilor. O democrație funcționează bine doar dacă se sprijină pe o idee corectă despre democrație: „Ideile greșite despre democrație fac să meargă prost democrațiile înșeși”. Un regim democrat nu poate funcționa fără o bună

² Giorgio Sola, *Storia della scienza politica*, Nuova Italia Scientifica, Roma, 1996, p. 654.

cunoaștere a democrației și, pentru ca aceasta să aibă implicații practice, trebuie să țină seama de cultura politică, competența, tradiția și particularitățile actorilor politici. Întotdeauna demersul teoretic netezește calea înțelegerii pentru acțiunile practice, în caz contrar democrațiile nu sunt viabile, dacă cetățenii nu le înțeleg, de aceea este extrem de necesar să dăm o rațiune de a fi a instituțiilor. Ele formează cadrul, acel *a priori* (kantian) necesar exercitării democrației. Din acest motiv, Giovanni Sartori crede în importanța instituțiilor și în rolul lor în înfăptuirea democrațiilor. O afirmă adesea, obiectul de investigare al politicii nu îl constituie omul, ci instituțiile. Sartori a examinat așadar tensiunea dintre fapte și valori, interacțiunea dintre inerția faptelor și tensiunea principiilor. Acest lucru i-a permis să explice paradoxul aparent dintre perenitatea idealului democratic și istoricitatea necesară a instituțiilor și practicilor democratice.

Ultimele două secole au produs o formulă democratică ce distinge și combină în același timp o dimensiune orizontală a democrației și una verticală a guvernării. Prima are conotații ce amintesc experiența vechiului polis grec, în care egalitatea cetățenească se actualiza prin participare și expresie publică. A doua pune în valoare inegalitatea raporturilor de putere și guvernare (decizionistă), considerând mecanismele democratice prin prisma capacității lor de a selecta o clasă politică. În viziunea lui Sartori, dificultatea democrațiilor contemporane rezidă în construcția unui sens suficient de cuprinzător al politicii democratice, capabil să federeze într-o asociație coerentă de valori, idei și practici cele două dimensiuni. Conferind egalității o valoare „înălțătoare”, nu una nivelatoare, Sartori apără virtuțile unei democrații care nu se ferește să fie o meritocrație selectivă. Valorificând contribuția lui Dahl, Sartori consideră că egalitatea democratică întemeiază o poliarchie electivă, în vreme ce guvernarea democratică cere o poliarchie selectivă a meritului.

Printr-o asemenea contribuție, Giovanni Sartori a devenit unul din cei mai mari gânditori ai democrației. Într-o lucrare publicată în 1993, înainte de intervenția americană în Irak și înainte de Primăvara Arabă, intitulată *Democrazia: cosa è?* (Rizzoli, 1993), Sartori consideră limitele geopolitice și culturale ale democrației precizând că regimurile democratice nu sunt compatibile cu Islamul. Democrația nu poate exista, spunea Sartori, acolo unde politica, religia și tradiția se confundă. Victoria democrației este așadar departe de a fi globală.

Rezultă de aici, așa cum subliniază și Giorgio Sola, că noțiunile de „elită”, „exelență” și „capacitate” nu trebuie excluse din teoria democrației, din moment ce ele servesc drept parametri pentru a face distincția între fapte și merite, între cine este la putere și cine merită puterea. Iar pentru cine dorește în mod serios să înțeleagă și să discute democrația, preocupările „clasice” ale lui Sartori pot fi considerate un instrument de bază.

„Trebuie spus, încă o dată, ne asigură politologul italian, că teoretizările democrației constau, în primul rând, în argumente corecte conectate. Dacă dintr-o premiză nu poate fi dedusă o consecință, dacă sunt implicate erori logice, dacă, prin

urmare, conceptele noastre fundamentale sunt obscure sau ambigue, atunci cu siguranță este vorba de o teorie proastă. De asemenea, presupun că, dintre toate sistemele politice, democrația este un sistem politic care se bazează în mod concret pe o gândire lucidă. Dacă lucrurile stau astfel, teoria democrației constituie o formulă de clarificare a complicatei rețele de argumente care se întemeiază pe ceea ce ar trebui să fie democrația, pe ceea ce poate fi, precum și pe ceea ce nu este și nu trebuie să devină ea, ca nu cumva cele mai bune intenții să se transforme în cele neintenționate.”³

Ne aflăm aici în fața unei pledoarii clare și evidente, de tip cartezian, în care autorul militează pentru luciditate și limpezime profundă în ceea ce privește trăsăturile democrației. Deseori, întâlnim în scrierile lui Sartori sintagma: democrație fără epitete. Democrația cu atribute, oricât de multe ar fi acestea, este predispusă la confuzii, la sofisme periculoase, ce maschează ceea ce este de fapt o nedemocrație. Putem spune în acest context că îndeosebi prin construcția raționamentelor și a argumentelor sale privind democrația, Giovanni Sartori este un clasic veritabil, el reușind astfel să găsească mijloacele logice, conceptuale și metodologice nu numai spre a face lumină într-un domeniu (ce încă mai părea obscur), dar și pentru a prelua ce-i părea a fi pozitiv din diversele abordări ale subiectului său (democrația), oferind în cele din urmă o teorie operațională privind democrația. De remarcat că aproape întreaga sa operă se centrează în jurul unui asemenea argument. Din această cauză, considerăm a fi de mare interes o scurtă prezentare a operei lui Giovanni Sartori.

Giovanni Sartori a avut contribuții remarcabile, alături de Norberto Bobbio, la dezvoltarea științei politice în Italia. În anul 1952 publică în *Rivista di Studi Politici* un amplu program de restructurare și reînnoire a studiilor politice, stimulând mai ales preocupările privind cercetările empirice, precum și pe acelea mai teoretice privind filosofia politică. Însă interesul său științific fundamental s-a îndreptat apoi către teoria politică, spre domeniul cercetărilor metodologice, al analizei și studierii partidelor politice. Și începând cu anul 1971 fondează și editează prestigioasa revistă de știință politică intitulată *Rivista italiana di scienza politica*, după care predă la Institutul Universitar European (Fiesole) și la universitățile americane Harvard și Yale. În SUA a predat la Stanford University, California, obținând titlul de Albert Schweitzer Emeritus în științele umaniste la Columbia University, New York. Scrie cele mai importante cărți în această perioadă. Dintre acestea, le amintim pe următoarele: *Stato e politica nel pensiero di Benedetto Croce* (Morano, 1966); *Il Parlamento Italiano* (Edizioni Scientifiche Italiane, 1963); *Antologia di scienza politica* (Il Mulino, 1970); *The Tower of Babel* (University of Pittsburg, 1975); *Parties and Party: A Framework for Analysis* (Cambridge, 1976); *La politica: logica e metoda in scienza sociale* (SugarCo, 1979); *Teoria dei partiti e casa italiana* (SugarCo, 1982); *The Theory of Democracy Revisited* (Chatham House

³ Giovanni Sartori, *Ingineria constituțională comparată*, trad. Gabriela Tănăsescu și Irina Mihaela Stoica, Institutul European, Iași, 2008, p. 3.

Publishers, 1987), publicată și în România în anul 1999 (trad. Doru Pop, Polirom, Iași); *Democrazia: cosa è?* (Rizzoli, 1993); *Comparative Constitutional Engineering* (Macmillan, 1994); *Elementi di teoria politica* (Il Mulino, 1996); *Homo videns* (Laterza, 1997). *Teoria democrației reinterpretată* a fost tradusă și în Albania, Argentina, Brazilia, Bulgaria, Germania, Coreea de Sud, Mexic, Polonia, Slovacia, Spania și Turcia, iar *Ce este democrația?* a fost retipărită în Italia de cinci ori. *Homo videns* a înregistrat un succes deosebit, în Mexic această carte având un tiraj de peste 30.000 de exemplare. Totodată, profesorului Giovanni Sartori i s-a oferit, datorită prestigiului său, titlul de Doctor Honoris Causa din partea universităților Georgetown University (Washington), Mexico City, Buenos Aires, Genova, Madrid și București.

Dar autoritatea lui Sartori a căpătat o mai amplă recunoaștere pe plan internațional, el fiind prezent în celebra *International Encyclopedia of Social Science* și în *Enciclopedia del pensiero politico* din Italia (Laterza, 2000). Este, de altfel, foarte recunoscut ca mare specialist în domeniul partidelor politice. Elaborările sale au adus claritate în cadrul unei literaturi de cele mai multe ori confuze. Mai întâi, el descompune tradiționala categorie a monopartidismului în trei tipuri: sistemul partidului unic, sistemul partidului hegemonic, care permite existența unor partide subordonate cu condiția ca ele să nu pună în discuție puterea partidului hegemonic, și sistemul partidului dominant, care este, totuși, compatibil cu democrația. Mai relevantă însă ne apare subdiviziunea categoriei multipartidismului, care se caracterizează printr-un pluralism moderat și polarizat.

Mai departe, trebuie amintit, de un mare interes în rândul specialiștilor și al studenților s-a bucurat și cartea *Elemente de teorie politică*, publicată în anul 1987. Sunt analizate și riguros investigate aici conceptele esențiale operaționale în teoria politică de astăzi, cum ar fi Constituția, dictatura, egalitatea, ideologia, sistemele electorale, tehnicile decizionale etc. Aprofundând temele ce țin de problematica democrației, Sartori s-a consacrat unor aspecte de mare complexitate în lumea contemporană, ce vizează raportul individului (al cetățeanului) cu mass-media, precum și consecințele politice ce decurg din acaparea mediei de către o forță supercentralizată, monopolizantă a majorității informațiilor.

În lucrarea *Homo videns*, publicată în 1997, Sartori amintește faptul că

„ne aflăm în plină și rapidă revoluție multimedia – în această carte mă ocup și mă preocup de primatul imaginii, al vizibilului asupra inteligibilului, ce determină apariția unui fenomen unic în istoria umanității: a vedea fără a înțelege. Și, plecând de la această premiză fondatoare, examinez video-politica, adică puterea politică a televiziunii”⁴.

⁴ *Idem, Homo videns*, Laterza, Roma-Bari, 1998, p. 8.

Aici, în centrul atenției se afla magnatul presei și televiziunii italiene Silvio Berlusconi. Sartori a fost unul dintre cei mai aprigi susținători ai libertății de opinie din peninsula italiană. În sute de articole, publicate în cunoscutul ziar *Corriere della Sera*, profesorul Sartori a pus problema conflictului de interese dintre proprietățile „Mediaset” și calitatea de premier.

Sartori tratează de asemenea chestiunea „toleranței” în cartea sa *Pluralismo, multiculturalismo e estranei: saggio sulla società multi-etnica* (Rizzoli, 2000). Imigranții, de exemplu, nu sunt toți la fel. Iar imigranții de cultură teocratică pun probleme foarte diferite în raport cu acei imigranți care acceptă separația dintre politică și religie. Este un aspect de tragică actualitate, având în vedere amplele dezbateri privind terorismul de matrice islamică, despre care se vorbește pretutindeni astăzi. O asemenea problemă nu poate să nu se intersecteze cu teoria democrației, întrucât argumentele pe care le avansează profesorul Sartori au în vedere și fundamentele sistemelor democratice, cum ar fi problemele toleranței, laicitatea și separația Statului în raport cu Biserica. Între timp, Sartori s-a înscris printre acei oameni de știință care s-au ocupat mai îndeaproape de soluționarea unor probleme de maximă urgență pentru zilele noastre. Îi avem în vedere aici pe Zigmunt Baumann, Joseph Stiglitz, Amartia Sen etc. Fiecare dintre acești savanți atrage atenția asupra unor aspecte catastrofale ce amenință evoluția viitoare a planetei, cum ar fi penuria alimentară, calitatea vieții, sau dificultățile raporturilor Nord-Sud.

În continuare, până la încetarea sa din viață (4 aprilie 2017), profesorul Sartori a fost prezent în *Corriere della Sera* cu analize și investigații „ecologice”. Articolele erau apoi publicate în edituri de prestigiu italiene. Dar constanta sa de bază a fost aprofundarea problematicii democrației. Foarte atent la valurile de democratizare care au început mai întâi în sudul Europei în anii '70 și în America Latină, apoi la cele petrecute în Europa Centrală și de Est, profesorul Giovanni Sartori a studiat și a comparat legea fundamentală (Constituția) în aproape toate aceste țări, dar și în țările Europei Occidentale. De la teorie la funcționarea ei reală, democrația a suportat, spune Giovanni Sartori, o veritabilă „inginerie”. Iar rezultatul unei atât de ample cercetări a fost apoi publicat sub forma unei cărți de mare originalitate, intitulată *Ingineria constituțională comparată* (Macmillan Press, 1994). Așa cum arată și autorul, cartea nu se referă doar la Italia, iar comparația cu alte țări în privința modalității prin care s-au făcut reformele este de mare folos dacă problemele sunt reanalizate din perspectiva rezolvării lor în celelalte state. *Ingineria constituțională comparată* este o carte prin excelență bazată pe analiza comparativă, lucrarea este „comparativă în mod sistematic”, atât prin acoperire, cât și prin metodă: prin acoperire, spune Sartori, pentru că subiectele sunt preluate din și extinse la toate formele democratice existente; prin metodă, întrucât analiza se bazează pe „controlul comparat”, în sensul că toate generalizările sunt controlate prin cazurile la care se aplică. Sartori a precizat,

de altfel, în prefața sa, că, în general, Constituțiile „se aseamănă cu mașinile sau mecanismele care trebuie ‚să funcționeze’ și care trebuie să dea rezultate și, în al doilea rând, pentru a funcționa, Constituțiile au nevoie de stimulente și sancțiuni”⁵. Profesorul Sartori a devenit unul dintre cei mai mari specialiști, alături de Schmitter, Rawls și Rokkan, iar la Congresul mondial de științe politice de la Santiago de Chile s-a instituit premiul „Giovanni Sartori” pentru studiile de analiză comparată.

Foarte bine a fost primit Giovanni Sartori și în România, unde studenții din domeniile de politologie îl studiază și îl cunosc foarte bine. I s-a conferit și titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din București, ocazie cu care a examinat sistemul constituțional românesc, descriindu-l drept un sistem parlamentar, cu particularitatea existenței unui șef de stat puternic, a cărui forță derivă din legitimitatea populară și dintr-o serie de dispoziții constituționale de susținere⁶. De aici provine, afirma profesorul italian, faptul că în România nu este posibilă o coabitare a celor două autorități majore ale statului, de genul celei care a existat de mai multe ori în Franța și în alte țări. Nu este posibilă nici coabitarea și aproape nici formarea unui guvern de uniune națională, întrucât în România avem de-a face nu cu un regim semiprezidențial ca în Franța, ci cu un fel de echilibru între autorități imperfecte, înclinate de cele mai multe ori spre dezechilibre și chiar spre conflicte sau ciocniri instituționale. Sartori anticipa în epocă apariția unor conflicte în cazul în care modificările constituționale necesare reechilibrării puterilor nu erau operate. Aprecierile profesorului Sartori s-au confirmat pe deplin, în cazul președinților Băsescu și Iohannis. Problema actualizării Constituției a fost pusă de mai multe ori de atunci pe agenda politicianilor români și astăzi ea este un deziderat. Putem spune, în concluzie, că lectura lui Sartori asupra Constituției românești, o lectură de specialist, l-a ajutat să descopere aspectele neviabile ale acestui important mecanism, l-a ajutat să descopere elementele nefuncționale. Din această cauză, o analiză atentă a operei sale i-ar stimula pe specialiștii români să îmbunătățească „ingineria” constituțională, să perfecționeze acest important mecanism instituțional.

⁵ *Idem, Ingineria constituțională comparată*, cit., p. 27.

⁶ *Idem, „Sul sistema costituzionale romeno”*, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. II, no. 1, 2002, pp. 9-12.